ABDÜSSELÂM b. MEŞÎŞ el-HASENÎ

(عبدالسلام بن مشيش الحسني)

Ebû Muhammed Abdüsselâm b. Meşîş (Beşîş) el-Hasenî (ö. 625/1228 [?])

Tasavvufun Kuzey Afrika'daki en büyük temsilcilerinden biri, Ebü'l-Hasen eş-Şâzelî'nin şeyhi.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Şa'rânî ve Münâvî gibi sûfî tabakat müelliflerinin eserlerinde yer vermedikleri Kuzey Afrikalı bu büyük velîye dair bilgiler daha çok menkıbelere dayanmaktadır. Rivayete göre Hz. Hasan soyundan geldiği için el-Hasenî unvanıyla anılan Abdüsselâm, yedi yaşlarında iken kendini ibadete vermiş, din ilimlerini öğrenmiş ve genç yaşta **keşf*** mertebesine ulaşmıştır. Daha sonra on altı yıl süren bir seyahate çıkmış, Fas yöresinde dolaşarak tasavvufî bilgi ve tecrübesini arttırmıştır. Seyahatlerinden birinde konakladığı mağaraya gelen Abdurrahman b. Hüseyin ez-Zeyyât kendisini yedi yaşından beri mânen terbiye ettiğini söyleyince ona intisap etmiştir. Zeyyât'ın sohbetinde ne kadar bulunduğu ve ondan neler öğrendiği hakkında bilgi yoktur. Tasavvuf hırkasını Ebû Medyen et-Tilimsânî'den giydiği de söylenmektedir.

Kur'an ve hadise son derece bağlı olan, sünnetten uzaklaşan zümrelerle mücadele eden İbn Meşîş, peygamberlik iddiasında bulunarak etrafına birçok cahil taraftar toplayan Muhammed b. Ebû Tavâcîn'e karşı koymak için inzivadan çıkıp mücadele meydanına atılmış, bu mücadeleden vazgeçmesi için yapılan teklifleri reddedince, İbn Ebû Tavâcîn'in adamları tarafından şehid edilmiştir. Ölüm tarihi olarak 622, 623, 625 yılları gösterilmektedir. "Şehid kutub" diye de meşhur olan İbn Meşîş'in naaşı Benî Arûs arazisindeki Cebelialem'e defnedilmiştir. Hakkında pek çok keramet ve menkıbe nakledilen ve İslâm âleminde büyük hürmet gören İbn Meşîş'in türbesi Fas'ın önemli ziyaret yerlerinden biridir. Çok sarp bir yerde bulunan mezarı bir nevi **harem*** kabul edildiğinden, gayri müslimlerin buraya yaklaşmalarına izin verilmemektedir. Şeyhin oğulları ve torunları da asırlar boyu bölge halkından büyük bir saygı görmüşlerdir. İbn Meşîş'in ölüm yıldönümü dolayısıyla Tittâvin civarındaki Şaşavan kasabası sakinlerince düzenlenen ihtifale (mevlid) çok sayıda insan katılmaktadır.

İbn Meşîş'in asıl önemi, milyonlarca müridi ve yaygın bir nüfuzu olan Şâzeliyye tarikatının kurucusu Ebü'l-Hasen eş-Şâzelî'yi yetiştirmiş olmasından ileri gelmektedir. İbn Meşîş'e, Meşîşiyye veya Abdüsselâmiyye adı verilen bir tarikat nisbet edilmişse de onun bir tarikat kurucusu olmadığı, çevresine mürid toplamak için hiçbir gayret göstermediği, hatta intisap etmek için gelen kişileri müridliğe kabul etmediği bir gerçektir. Hatta bir gün huzuruna gelerek, "Bana el ver" diyen kişiye hiddetle, "Ben peygamber miyim ki sana el vereyim! Farzlar da haramlar da bellidir. Farzları yerine getir, haramlardan sakın!" dediği rivayet edilmektedir. Şâzelî, onun bir seher vakti halkın kendisinden yüz çevirmesi için Allah'a dua ettiğini nakleder. Kendisi ne kadar az tanınmışsa müridi Şâzelî de o kadar çok tanınmış, fikir ve görüşleri hakkında ancak bu müridi vasıtasıyla zamanımıza bilgi ulaşmıştır. Şâzelî'nin anlattığına göre, İbn Meşîş Allah sevgisine çok fazla önem verir, sevgiyi bütün hayır ve faziletlerin etrafında döndüğü bir merkez, her türlü nur ve kerametlerin kaynağı olarak kabul ederdi.

Şâzelî'nin rivayet ettiği "vesâyâ"sı, İbn Atâullah el-İskenderî'nin *Leṭâʾifü'l-minen*'inde (Mısır 1322), İbnü's-Sebbâğ'ın *Dürretü'l-esrâr*'ında (Mısır 1304), İbn Ayyâd'ın *el-Mefâḫirü'l-ʿaliyye*'sinde (Mısır 1961) ve Süyûtî'nin *Teʾyîdü'l-ḥaḳîḳati'l-ʿaliyye*'sinde (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1131-1132) nakledilmiştir.

İbn Meşîş'in evrâdı, *eṣ-Ṣalavâtü'l-Meşîşiyye* adıyla günümüze kadar gelmiştir. Kısa bir **salavat***tan ibaret olan bu evrâd, tasavvufun belli başlı kavramlarını özlü bir şekilde ifade ettiğinden, âbid ve sûfîler arasında hararetle okunmuş ve muhtelif müellifler tarafından defalarca şerhedilmiştir. Yûsuf en-Nebbânî, *el-Cevâhirü'l-biḥâr* adlı eserinde (II, Beyrut 1327), Abdülazîz ed-Debbâğ, Abdülganî en-Nablusî ve Sîdî Abdullah el-Mîrganî'nin şerhlerini aynen iktibas etmiştir (diğer şerhler için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 787-788). *eṣ-Ṣalavâtü'l-Meşîşiyye*, İsmâil Hakkı Bursevî tarafından da tercüme ve şerhedilmiştir (İstanbul 1256). Sûfîler, metni kısa olan bu **salât***ın mânevî tesirine inandıkları için onu **vird*** olarak benimsemiş ve günün belirli vakitlerinde okunmasını tavsiye etmişlerdir. Onlara göre bu salât, insan tarafından tertip edilen salavâtın en mükemmeli olup ilâhî bir ilhamla söylenmiştir; zira insan kendiliğinden böyle bir salât düzenleyemez.

BİBLİYOGRAFYA :

Zebîdî, *ʿİḳdü'l-cevheri'ṣ-ṣemîn* (M. Tanci nüshası fotokopisi), DİA Ktp., nr. 4622, s. 102-103; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, 124ᵇ-129ᵇ; Louis Rinn, *Marabouts et Khouan*, Alger 1884, s. 218-219; Le Chatelier, *Confreries Musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 78; Gümüşhânevî, *Câmiʿu'l-uṣûl*, Kahire 1319, s. 6; Yûsuf en-Nebhânî, *Câmiʿu kerâmâti'l-evliyâʾ* (nşr. İbrâhim Atve İvaz), Kahire 1381, II, 167-168; Brockelmann, *GAL*, I, 569; *Suppl.*, I, 787-788; Abdülhalîm Mahmûd, *el-Ḳuṭbü'ş-şehîd Sîdî ʿAbdüsselâm b. Beşîş*, Kahire 1976; E. Doutté, "Abdüsselâm", *İA*, I, 109-110; R. Le Tourneau, "ʿAbd al-Salām b. Mashīsh", *EI²* (İng.), I, 91.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ABDÜSSELÂM b. RAĞBÂN

(عبدالسلام بن رغبان)

(bk. DÎKÜLCİN).

ABDÜSSELÂM eş-ŞEYBÂNÎ

(عبدالسلام الشيباني)

(bk. ABDÜSSELÂMİYYE).

ABDÜSSELÂM TEKKESİ

İstanbul Koska'da XVI. yüzyılda Papaszâde Mustafa Paşa Külliyesi'nin bir parçası olarak yapılan ve XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Sa'diyye Âsitânesi olarak tanınan bir tekke.

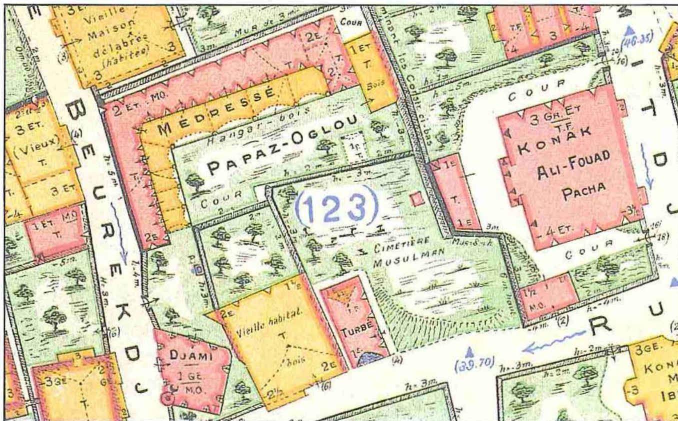
Kaynaklarda Kovacı Dede, Kovacı Şeyh, Sa'dî Abdüsselâm ve Âsitâne-i Abdüsselâm isimleriyle de anılır. Başlangıçta hangi tarikata ait olduğu tesbit edilemeyen tekkenin XVIII. yüzyıl başlarında Celvetiyye'ye bağlı bulunduğu, 1130'da (1718) Sa'diyye'ye intikal ettiği ve bu tarihten itibaren tarikatın İstanbul'daki âsitânesi olarak kabul edildiği bilinmektedir.

Tekkenin dahil olduğu küçük külliye, Papaszâde Mustafa Paşa (Çelebi) (ö. 960/1552-53) tarafından kurulmuştur. Tekkeden başka bir mescid, bir dârülhadis ve bir medreseden meydana gelen külliyenin inşa tarihi kesin olarak tesbit edilemiyorsa da, vakfiyesinin 949 Recebinde (Ekim 1542) hazırlanmış olmasına dayanarak, bu tarihten az önce yaptırılmış olduğu söylenebilir. Tekke-

nin yirmi, medresenin ise yirmi sekiz hücresi vardı. Mescidin, benzer nitelikteki birçok külliyede görüldüğü gibi, aynı zamanda medresenin dershanesi ve tekkenin tevhidhanesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapıların geçirdikleri onarım ve değişiklikler hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak mescid ile medresenin aslî konumlarını ve biçimlerini az çok koruduğu, fakat dervişlere ait ve herhalde kâgir olan hücrelerin zamanla ortadan kalktığı, tekkenin ise geçen yüzyıl içinde ahşap bir binaya dönüştürülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Celvetiyye'den Şirden lakaplı Şeyh Abdülvehhâb Efendi'nin 1130'da (1718) vefatından sonra Abdüsselâm eş-Şeybânî (ö. 1165/1752) tekkenin postnişini olmuş, böylece tekke Sa'diyye'ye intikal ederek onun ismiyle anılmaya başlamıştır. Abdüsselâm Tekkesi, tarikatın İstanbul'daki en eski, en kıdemli tekkesi olmamasına rağmen (en eskisi Eyüp-Taşlıburun'daki Lâgarî Tekkesi'dir), Sa'dî âsitânesi olarak kabul edilegelmiştir. Tekke, Kovacı Şeyh Mehmed Emin Efendi'den sonra (ö. 1836) Kovacı Dede, Kovacı Şeyh veya Kovacılar Tekkesi adları ile de tanınmıştır. Tekkelerin kapatılmasından sonra metrûk kalan ve zamanla harap olan tekke, 1940'larda külliyenin diğer bölümleriyle beraber, Vakıflar İdaresi tarafından pek çok benzeri gibi enkazcıya satılmış ve yıktırılmıştır. Türbe ve hazîre de dahil olmak üzere, hiçbir iz bırakmadan ortadan kaldırılan tekkenin yerine 1945'te Koca Ragıb Paşa İlkokulu inşa edilmiştir.

Abdüsselâm Tekkesi'nin mimari özellikleri hakkında sadece bazı genel bilgilere sahibiz. Külliyenin girişi batıda, Börekçi Ali sokağı üzerindeydi. Arsanın kuzeyini, kolları birbirine eşit olmayan (U) şeklindeki, iki katlı kâgir bir kitle içinde toplanmış medrese hücreleri işgal ediyordu. Avluya bakan tarafta bir revakla donatılmış olan ve bu yapıda, her katta on dörderden toplam yirmi sekiz hücre yer almaktaydı. Bu kitlenin doğusunda, ona bitişik muhtemelen medreseye ait bir müştemilât olan tek katlı ahşap bir bina vardı. Arsanın güneybatı köşesinde ise yamuk planlı, kâgir duvarlı ve ahşap çatılı mescid-dershane-tevhidhane bulunuyordu. Bunun, biri Börekçi Ali sokağına, diğeri kuzeye medrese hücrelerinin yer aldığı avluya açılan iki kapısı ve her yönde ikişerden sekiz adet kemerli penceresi vardı. Minaresi ise güneybatı köşesinde yükselmekteydi. Mescidin doğusunda, güneydeki Ağa Çeşmesi sokağına açılan müstakil kapısı ve kuzeyde, avludan duvarlarla tecrit edilmiş küçük bir bahçesi olan, iki katlı ahşap tekke binası yer almaktaydı. Harem, selâmlık ve derviş hücrelerini barındırdığı anlaşılan bu yapının üst katta, sokak yönünde cephesinin yarı uzunluğunda bir çıkma yaptığı ve birçok geç devir tarikat yapısında görüldüğü gibi, her yönü ile bir ahşap mesken karakterinde olduğu söylenebilir. Bunun da doğusunda, arsanın güneydoğu kesimini işgal eden türbe ile hazîre bulunuyordu. Batı yönünde tekkeye hemen bitişik olan türbenin dikdörtgen planlı, kâgir duvarlı ve ahşap çatılı bir bina olduğu anlaşılmaktadır. Ağa Çeşmesi sokağına bakan, demir parmaklıklı ve sivri kemerli geniş bir niyaz penceresi, doğuya açılan bir kapısı ile ayrıca üç penceresi bulunan bu türbede tekke şeyhlerinin sandukaları yer almaktaydı.

Elimizde müşahhas deliller yoksa da benzer örneklerden hareketle, Papaszâde Mustafa Paşa Külliyesi'nin ilk yapıldığı dönemde, derviş hücreleriyle tekkeye ait diğer bölümlerin medrese hücrelerini barındıran kitleye benzer bir kitle içinde sıralandıkları ve avluyu çevreledikleri, bilinmeyen bir tarihte, muhtemelen bir depremde hasar gördükten sonra değişik bir anlayışla yeniden ihya edildikleri tahmin edilebilir.

J. Pervitich'in 1923 yılında çizdiği İstanbul şehir planında Abdüsselâm Tekkesi'nin bulunduğu yeri gösteren pafta

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Târihli (nşr. Ö. Lütfi Barkan—E. Hakkı Ayverdi), İstanbul 1970, s. 136-137; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 9; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, İstanbul 1281, I, 58; Hacı İsmâil Beyzâde Osman Bey, *Mecmûa-i Cevâmi'*, İstanbul 1304, I, 70-71; Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 10; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 48-49; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 18, 114; Câhid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 333; İ. Hakkı Konyalı, "Yeni Açılan Unkapanı ve Yenikapı Güzergahı VI", *İstanbul Belediye Mecmuası*, sy. 198, İstanbul 1942, s. 4 vd.; Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da faal İstanbul Medreseleri", *TED*, sy. 7-8 (1977), s. 277-392; Semavi Eyice, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri III: Papasoğlu Mescidi, Ömer Efendi Namazgâhı, Nevşehirli İbrahim Paşa Mektebi ve Sebili", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 195-238; R. Ekrem Koçu, "Abdüsselâm Tekkesi", *İst. A*, I, 167; "Abdüsselâm Tekkesi (Kovacı Dede Tekkesi)", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansikpoledisi*, I, 214-216.

M. BAHA TANMAN

ABDÜSSELÂM ez-ZEVÂVÎ

(عبدالسلام الزواوى)

(bk. ZEVÂVÎ)

ABDÜSSELÂMİYYE

(عبدالسلامية)

Sa'diyye tarikatının Abdüsselâm eş-Şeybânî'ye (ö. 1165/1752) **nisbet edilen bir kolu.**

Tarikatın kurucusu Abdüsselâm eş-Şeybânî Şam'da doğdu. Doğum tarihi belli değildir. Nesebi ve tarikat silsilesi Sa'diyye tarikatının kurucusu Sa'deddin el-Cibâvî eş-Şeybânî'ye ulaşır. Aynı tarikatın Vefâiyye kolunun kurucusu Şeyh Ebü'l-Vefâ es-Sa'dî ile birlikte 1112 (1700) veya 1115'te (1703) İstanbul'a geldi. Celvetiyye tarikatına mensup Şeyh Abdülvehhâb Efendi'den boşalan ve daha sonra kendi adıyla anılacak olan Koska'daki Papaszâde Mustafa Çelebi Dergâhı (bk. ABDÜSSELÂM TEKKESİ) postnişinliğine "irâde-i seniyye" ile tayin edildi. On dört yıl bu görevde bulunduktan sonra yerini oğlu Galib Behceddin'e bıraktı. Ayasofya Camii'ne pîri Sa'deddin el-Cibâvî'nin adı yazılı levhayı astıracak